

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose

Ramunė Čičirkaitė

Lietuvių kalbos institutas

ramune.cicirkaite@sociolingvistika.lt

Anotacija

Straipsnyje pristatomas 2016 m. pavasarį Vilniaus mokyklose rusų dėstomąja kalba atliktas kalbėtojo vertinimo eksperimentas. Eksperimentu siekta išgauti pasąmoningąsias kalbines moksleivių nuostatas (vertinimus) ir nustatyti, ar sąlygiškai išskirti keturi vilnietiško kalbėjimo stiliai yra atpažįstami rusų mokyklose ir su kokiomis socialinėmis reikšmėmis jie asocijuojami. 2014 m. pavasarį toks pat eksperimentas buvo atliekamas Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąja kalba. Jis patvirtino keltą hipotezę, kad esama aiškios vilnietiško kalbėjimo stilių hierarchijos, o stilius vieną nuo kito skiriantys kirčiutoje pozicijoje vartojami nevienodos trukmės fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai lietuvių kilmės moksleiviams yra socialiai reikšmingi ir funkcionuoja kaip kalbėtojų socialinių tipų žymikliai, t. y. siejami su skirtingomis asmens savybėmis, profesijomis, tautine kalbėtojo kilme. 2016 m. eksperimentas grindžiamas prielaida, kad standartizavimo ideologijos kuriamos su slavų kilmės kalbėtojais asocijuojamos socialinės stigmos bus taip paveikusios rusų moksleivių pasąmoningąsias nuostatas, kad vilnietiško kalbėjimo stiliai jiems kels panašias asociacijas kaip ir lietuvių kilmės moksleiviams, kitaip tariant, stilius skiriantys fonetiniai variantai bus linkę nurodyti į tuos pačius socialinius kalbėtojų tipus.

Reikšminiai žodžiai: kalbos variantai, Vilniaus kalba, socialinė reikšmė, pasąmoningosios nuostatos, kalbėtojo vertinimo eksperimentas, sociolingvistika.

1. Įvadas

Sociolingvistiniai kalbinių nuostatų tyrimai atskleidžia, kad kalba ne tik perteikia referencinę informaciją – ja kuriama kalbėtojų socialinė tapatybė, ji pasitelkiama kalbėtojų galiai ir statusui nustatyti ir išreikšti, ja parodomas priklausymas grupei (Zilles, King 2005), atskleidžiama kalbėtojų etninė ir regioninė kilmė, socialinis statusas ir klasė (Labov 2006), ji padeda įsivaizduoti kalbėtojų amžių, svorį ir kt. fizinės išvaizdos požymius (Krauss, Freyberg, Morsella 2002). Be to, ne tik pati

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

kalba, bet ir jos atmainos ar net, atrodytų, nežymūs pavieniai fonetiniai variantai gali sužadinti viešajame diskurse įsitvirtinusių stereotipinius vaizdinius (stereotipus) apie juos vartojančių kalbėtojų grupę (žr., pvz., Baird 1969, cit. iš Ryan, Carranza 1976: 4; Nesdale, Rooney 1990).

Šiame straipsnyje kalbama, su kokiomis stereotipinėmis socialinėmis reikšmėmis Vilniaus rusų mokyklų moksleiviai asociuoja vilnietiško kalbėjimo stilius, kuriuos vieną nuo kito skiria nevienodos trukmės fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai, rašto kalboje užrašomi kaip trumpieji balsiai *i*, *u* ir mišrieji dvigarsiai *ir*, *il*, *im*, *in* bei *ur*, *ul*, *um*, *ur*.

Lietuvių kalbotyroje žinoma, kad Vilniaus kalboje kirčiuotoje pozicijoje vartojami sociolingvistiniai kintamieji /i/, /u/, /i + R/ ir /u + R/ gali būti realizuojami įvairios trukmės fonetiniais variantais – trumpaisiais, pusilgiais ar ilgaisiais:

/i/ → [i], [i.], [i·],

/i + R/ → [i + R], [i. + R], [i· + R],

/u/ → [u], [u.], [u·],

/u + R/ → [u + R], [u. + R], [u· + R].

Ne vieną dešimtmetį į šią variantišką kalbinę tikrovę įprasta žvelgti iš standartizavimo ideologijos perspektyvos. Dėl to vienas iš variantų (trumpasis) pripažįstamas norminiu, o kiti (pusilgis ir ilgasis) vertinami pasitelkiant ideologinę schemą: vilniečių polinkis kirčiuotoje pozicijoje vartoti pusilgius ar ilguosius variantus vadinamas kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimu (Grumadienė 1983; Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012), kamieno balsių ilginimas aiškinamas tarmės įtaka (Vaitkevičiūtė 1965: 59; Vitkauskas 1972: 51; Kniūkšta, Vitkauskas 1982: 68; Slušinskaitė 1989: 13; Pupkis 2006: 7; Zinkevičius 2006: 132), palyginti retai pasitaikantis galūnės balsių ilginimas (plg. Grumadienė 1983; Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012) yra asocijuojamas su slaviškumu (Šukys 1960: 179; Zinkevičius 1966: 104; Vitkauskas 1991: 2), vadinamas tarties, miesto žargonybe (Vitkauskas 1978: 23–24), taigi socialiai stigmatizuojamas¹ kaip būdingas slavų kilmės kalbėtojams. Panaši ideologinė schema taikoma, kuriama ir palaikoma ir kalbos vartotojų metalingvistiniame diskurse (Čičirkaitė 2014: 5): kirčiuotoje pozicijoje vietoj rašto kalbos trumpųjų balsių kartais pavartojami pusilgiai ar ilgieji variantai dažniausiai siejami su slavų kilmės kalbėtojais, tačiau apibendrinami kaip tipiška vilniečių tarties ypatybė (*vysy Vylniuj jūs taip šnekat ir litovcai, ir ne* (Delfi.lt)). Hipotezę, kad vilniečių vartojami fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai yra ne

¹ Straipsnyje sąvoka „stigmatizavimas“ vartojama sąlygiškai, t. y. standartizavimo ideologijoje pasirenkamam požiūriui į konkrečią tarties ypatybę turinčius kalbėtojus pavadinti. Normintojai pusilgius ir / ar ilguosius variantus vietoj rašto kalbos kirčiuotų trumpųjų balsių vartojančius kalbėtojus nuvertina, gėdina ir pašiepia, nes jie esą nemoka lietuvių kalbos, ją žaloja.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

atsitiktiniai, o socialiai reikšmingi ir vilniečių kalbinėje bendruomenėje funkcionuoja kaip kalbėtojų socialinių tipų žymikliai, sumanyta patikrinti pasąmoningąsias kalbos vartotojų nuostatas atskleidžiančiu kalbėtojo vertinimo eksperimentu. Tikimasi, kad eksperimento rezultatų analizė padės paaiškinti lingvistinį fenomeną, kodėl ne vieną dešimtmetį ir kalbos tyrėjų, ir kalbos normintojų, ir metalingvistiniame viešajame diskurse stigmatizuojamas vadinamasis galūnės balsių ilginimas vis dar neišnyko.

2014 m. Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąja kalba atliktas kalbėtojo vertinimo eksperimentas (plačiau apie jį žr. Čičirkaitė 2014) patvirtino, kad tarp tyrimo tikslais sąlygiškai išskirtų keturių vilnietiško kalbėjimo stilių esama aiškios hierarchijos. Nustatyta, kad palankiau moksleiviai linksta vertinti du lietuvių kilmės vilniečių vartojamus stilius: vienam iš jų būdingas kamieno ir galūnės kirčiuotų trumpųjų balsių *ilginimo*², kitam – nekirčiuotų ilgųjų balsių *trumpinimo* reiškinys. Palankūs moksleivių vertinimai neutralizuoja standartizavimo ideologijos *ilginimo* ir *trumpinimo* reiškiniams priskiriamus stereotipus žymėti neišsilavinusių, žemo socialinio statuso ir / arba slavų kilmės kalbėtojų tartį (be anksčiau nurodytų autorių, dar žr. Pupkis 1999: 6). Be to, eksperimentas atskleidė, kad šie reiškiniai moksleivių gali būti laikomi aukšto socialinio statuso žymikliais ir suvokiami kaip kalbėtojo miestietiškosios ir / ar vilnietiškosios tapatybės atributai. Atrodo, kad tokią socialinę vertę šiems dviem vilnietiško kalbėjimo stiliams moksleiviai suteikia dėl to, kad juos nuo kitų stilių skiriantys fonetiniai variantai atpažįstami kaip būdingi konkrečiam kalbėtojų tipui (aukšto socialinio statuso vilniečiui ir / ar miestiečiui) ir atpažįstami sakytinėje žiniasklaidoje (plačiau apie tai žr. Čičirkaitė 2012: 183–184, 186; Čičirkaitė 2016: 129–130), todėl vilniečių lietuvių kalbinėje bendruomenėje galimai funkcionuoja kaip prestižinės tarties modelio komponentai.

Eksperimentas Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąja kalba patvirtino keltą hipotezę, kad vilnietiško kalbėjimo stilius vieną nuo kito skiriantys kirčiuotoje pozicijoje vartojami nevienodos trukmės /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai yra socialiai reikšmingi: jie gali žymėti skirtingus socialinius žmonių tipus, t. y. būti siejami su skirtingomis asmens savybėmis ir profesijomis, tautine

² Terminų „balsių ilginimas“, „balsių trumpinimas“ vartoseną būdingosioms vilniečių tarties ypatybėms pavadinti rodo Vilniaus kalbą ilgą laiką buvus tiriamą vien iš norminamosios perspektyvos atskaitos tašku laikant kodifikuotąją bendrinę kalbą. Pvz., vilniečiams būdingas polinkis vietoj rašto kalbos kirčiuotų trumpųjų balsių pavartoti pusilgius ar ilguosius variantus neturėtų būti laikomas ilginimu. Vilniaus kalba tirtina *per se*. Joje kirčiuotoje pozicijoje įprasta vartoti skirtingos trukmės variantus, ir jų vartosenos pasiskirstymas ir dažnis yra ne atsitiktinis, o ribojamas socialinių veiksnių (pvz., vilniečių amžiaus, lyties, išsilavinimo ar etninės kilmės).

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

kilme. Taigi ir vadinamasis balsių *ilginimas* neturėtų būti vertinamas vienareikšmiškai – pasąmoniniu lygmeniu jis sužadina skirtingas ideologines schemas:

- [i.] / [i·], [u.] / [u·], [i. + R] / [i· + R], [u. + R] / [u· + R] variantus kirčiuotuose kamiene ir galūnėje linkę rinktis lietuvių kilmės kalbėtojai eksperimento dalyvių asocijuojami su aukštu socialiniu statusu, galia, verslininko ir žinių vedėjo profesijomis. Taip pat šiems kalbėtojams statistiškai reikšmingu skirtumu dažniau priskiriamos aukštą socialinį statusą, didelę profesinę kompetenciją ir aukštas pajamas nurodančios asmens savybės *išsilavinęs, pasiturintis, sėkmingas, vadovaujantis, jaunatviškas, miestietis, turintis gerą darbą*;
- tose pačiose reikšminėse žodžio dalyse aptinkami [i.] / [i·], [u.] / [u·], [i. + R] / [i· + R], [u. + R] / [u· + R] variantai, vartojami slavų kilmės kalbėtojų, arba kitaip – atsidūrę slaviškame artikuliaciniame kontekste, laikomi žemo socialinio statuso, darbininkų profesijų ar paslaugų / aptarnavimo srityje dirbančių vilniečių žymikliais;
- [i.] / [i·], [u.] / [u·], [i. + R] / [i· + R], [u. + R] / [u· + R] variantų vartoseną kirčiuotame kamiene kategorizuoja kalbėtoją kaip provincialų.

Sociolingvistikos teorijoje žinoma, kad tarp tautinės (taip pat ir kultūrinės) grupės ir jos vartojamos kalbos egzistuoja dvipusė sąveika: nuostatos grupės narių atžvilgiu priskiriamos ir šios grupės vartojamai kalbai, o grupės vartojama kalba išprovokuoja stereotipinius vaizdinius apie pačią grupę (Lambert et al. 1960; Dragojevic, Giles 2016). Be to, tyrimais įrodyta, kad tautinės mažumos linkusios perimti daugumos su jų vartojama kalba, jos atmaina ar pavieniais kalbiniais variantais siejamas stereotipines socialines reikšmes (Lambert et al. 1960; Lambert 1967). Teorinės išvalgos ir kitose šalyse atliekamų tyrimų rezultatai tapo pagrindu analogiškoms tyrimo sąlygomis kalbėtojo vertinimo eksperimentą atlikti Vilniaus mokyklose rusų dėstomąja kalba.

Eksperimentu Vilniaus rusų mokyklose siekiama patikrinti prielaidą, kad standartizavimo ideologijos kuriamos su slavų kilmės kalbėtojais asocijuojamos socialinės stigmos yra taip paveikusios rusų mokyklų moksleivių pasąmoningąsias nuostatas, kad vilnietiško kalbėjimo stiliai jiems kelia panašias asociacijas kaip ir lietuvių kilmės moksleiviams, kitaip tariant, stilius skiriantys fonetiniai variantai yra linkę nurodyti į tuos pačius socialinius žmonių tipus. Norint patvirtinti ar paneigti šią prielaidą, formuluojama keletas tyrimo uždavinių: 1) ištirti, ar sąlygiškai išskirti vilnietiško kalbėjimo stiliai yra atpažįstami Vilniaus mokyklose rusų dėstomąja kalba besimokančių moksleivių, 2) išanalizuoti, į kokius kalbėtojų socialinius tipus nurodo stilius vieną nuo kito

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

skiriantys kirčiuitoje pozicijoje vartojami nevienodos trukmės fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai, 3) atskleisti, ar rusų moksleiviai su kalbėjimo stiliais yra linke sieti tokias pačias socialines reikšmes kaip ir lietuviai.

2. Metodas

Kalbėtojo vertinimo eksperimentas buvo atliekamas 2016 m. pavasarį. Jis organizuotas kaip pasąmoningąsias kalbines nuostatas (vertinimus) atskleidžiantis tyrimas, t. y. eksperimento dalyviai nežinojo, kad tyrimas apie kalbą, kokie šio tyrimo tikslai. Toks kalbinių nuostatų tyrimo būdas laikytinas netiesioginiu, nes padeda tyrėjui nesiteiraujant apie kalbą nustatyti tikrąją kalbinėje bendruomenėje funkcionuojančių kalbos reiškinių prestižą.

Toliau šiame straipsnio skyriuje aptariama, pagal kokius kriterijus atrinktos Vilniaus mokyklos kalbėtojo vertinimo eksperimentui atlikti (žr. 2.1. Kalbėtojo vertinimo eksperimentas: informantai), kokiais metodais tirtos jų moksleivių kalbinės nuostatos (žr. 2.2. Kalbėtojo vertinimo eksperimentas: stimulai ir 2.3. Kalbėtojo vertinimo eksperimentas: anketos).

2.1. Kalbėtojo vertinimo eksperimentas: informantai

Iš viso eksperimente dalyvavo 124 moksleiviai: 64 merginos, 47 vaikinai ir 13 moksleivių, kurie nenurodė savo lyties. Renkantis mokyklas tyrimui, buvo paisoma keleto kriterijų:

- 1) *mokyklos pozicija Vilniaus mokyklų slavų (rusų, lenkų, baltarusių) dėstomąja kalba reitinge.* Eksperimentui atrinktos tos Vilniaus mokyklos slavų dėstomąja kalba, kurios užima vidurinę poziciją³ reitinge. Šis mokyklų atrankos kriterijus taikytas remiantis prielaida, kad vidurinę poziciją reitinge užimančias mokyklas moksleiviai linksta rinktis dėl jų geografinės padėties (arti jų gyvenamosios vietos), o ne dėl jų aukšto statuso Vilniaus mieste, todėl taip sudaroma galimybė tiksliau reprezentuoti tipiškas kalbines nuostatas;
- 2) *socialinis ir etnis Vilniaus mikrorajono žymėtumas.* Norint išvengti galimos gyvenamojo mikrorajono įtakos moksleivių kalbinėms nuostatoms, tyrimui atrinktos socialiai ir etniškai nežymėtų Vilniaus mikrorajonų mokyklos;

³ Mokyklos šiam, kaip ir 2014 m., tyrimui buvo atrenkamos remiantis žurnalo „Veidas“ sudarytu Lietuvos gimnazijų ir vidurinių mokyklų reitingu. Reitingas apskaičiuotas pagal moksleivių 2014 m. laikytų valstybinių brandos egzaminų rezultatus ir tai, kiek kiekvienos mokyklos abiturientų tais metais įstojo į Lietuvos aukštąją mokyklą pirmuoju pageidavimu (plačiau žr. Sabaliauskaitė 2015).

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

- 3) *mokyklos dėstomoji kalba*. Iš pradžių buvo sumanyta kalbines nuostatas atskleisti į eksperimentą įtraukiant moksleivius, lankančius mokyklą bet kuria slavų dėstomąja kalba. Toks pasirinkimas pasirodė pagrįstas: kalbos norminamuosiuose tekstuose regimas ryškus polinkis vadinamąjį kirčiuotų trumpųjų balsių ilginimo reiškinį sieti su slavų kilmės kalbėtojais apskritai, o ne su kurios nors vienos slavų etninės grupės atstovais. Vis dėlto siekiant sudaryti kuo homogeniškesnę tiriamųjų imtį, taip pat išvengti su skirtingomis slavų tautomis siejamų skirtingų socialinių stereotipų ir vertintojo tautybės nulemtu nevienodo požiūrio į pateikiamus vertinti vilnietiško kalbėjimo stilius, tyrimui buvo atrinktos mokyklos vien rusų dėstomąja kalba. Juolab kad ir „visuomenės nuomonė rusams priskiria kitas rusiškai kalbančias tautybes“ (Brazauskienė 2010: 110);
- 4) *moksleivių amžius*. Kitų šalių tyrėjai (pvz., Garrett 2010) teigia, kad kalbinės nuostatos gali būti veikiamos daugelio sociodemografinių veiksnių, tarp jų – ir vertintojų amžiaus. Siekiant palyginti rusų ir lietuvių mokyklų moksleivių kalbines nuostatas apie išskirtus vilnietiško kalbėjimo stilius, tiek 2016 m., tiek 2014 m. vykdytame kalbėtojo vertinimo eksperimente dalyvavo to paties amžiaus, t. y. vyresnių (9–10) klasių, moksleiviai. Abejones, ar tokio amžiaus moksleiviai yra pajėgūs įvertinti kalbėtojus vien girdėdami garso įrašus, reikėtų laikyti nepagrįstomis. Eksperimentais nustatyta, kad jautrumas kalbos variantiškumui fiksuojamas itin ankstyvame (5 mėn.) amžiuje (žr., pvz., Nazzi, Jusczyk, Johnson 2000 ir ten pristatomų tyrimų rezultatus). Analizuojant, koks vartojamos kalbos, akcento ir rasės poveikis vaikų socialinėms preferencijoms, paaiškėjo, kad jau 5 m. vaikai linksta draugauti su jo gimtąją kalbą kaip gimtąją vartojančiais vaikais, o ne su tais, kurie kalba kita kalba ar su akcentu (Kinzler, Shutts, DeJesus, Spelke 2009).

Eksperimente dalyvavo trijų mokyklų moksleiviai. Mokyklos dydis ar statusas (vidurinė mokykla ar gimnazija) įtakos mokyklų atrankai neturėjo. Bendra eksperimento trukmė vienoje moksleivių klasėje – 45 min., t. y. tiek, kiek paprastai trunka viena pamoka.

2.2. Kalbėtojo vertinimo eksperimentas: stimulai

Rusų moksleivių kalbines nuostatas atskleidžiantis eksperimentas buvo atliekamas analogiškomis sąlygomis kaip ir mokyklose lietuvių dėstomąja kalba. Dėl to eksperimento dalyviams buvo pateikiamos vertinti tos pačios sąlygiškai išskirtus keturis vilnietiško kalbėjimo stilius reprezentuojančios garso iškarpos (stimulai). Stilius vieną nuo kito nežymiai skyrė vilniečių kalbinei bendruomenei būdinga variantiška fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantų

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

trukmė. Pagal tai, kokioje reikšminėje žodžio dalyje ir kokios trukmės variantai vartojami, kalbėjimo stiliai sąlygiškai vadinami⁴:

- 1) *neutraliuoju* (toliau – *Neu*), kai kirčiuotoje pozicijoje vartojami trumpi neįtempti, arba [i], [u], [i + R], [u + R], variantai (kalbėtojai – lietuvių kilmės vilniečiai),
- 2) *ilginamo kamieno* (toliau – *Kam*), kai kirčiuotame kamiene vartojami pusilgiai / ilgi ir truputį įtempti, arba [i.] / [i·], [u.] / [u·], [i. + R] / [i· + R], [u. + R] / [u· + R], variantai (kalbėtojai – lietuvių kilmės vilniečiai),
- 3) *ilginamų kamieno ir galūnės* (toliau – *Kam+Gal^{LT}*), kai kirčiuotuose kamiene ir galūnėje vartojami pusilgiai / ilgi ir truputį įtempti, arba [i.] / [i·], [u.] / [u·], [i. + R] / [i· + R], [u. + R] / [u· + R], variantai (kalbėtojai – lietuvių kilmės vilniečiai),
- 4) *ilginamų kamieno ir galūnės* (toliau – *Kam+Gal^{SL}*), kai kirčiuotuose kamiene ir galūnėje vartojami pusilgiai / ilgi ir truputį įtempti, arba [i.] / [i·], [u.] / [u·], [i. + R] / [i· + R], [u. + R] / [u· + R], variantai (kalbėtojai – slavų kilmės ar lietuvių ir slavų kaip gimtąsias kalbas nuo pat vaikystės vartojantys vilniečiai).

Toliau straipsnyje tiek pusilgiai, tiek ilgieji variantai paprastumo dėlei apibendrintai žymimi [·].

Stimuluose vartojamų kirčiuotų kamieno ir galūnės variantų kiekybinius (trukmės) ir kokybinius (įtempimo, padėties spektre) požymius tiriant instrumentiškai (pvz., garsų analizės programa PRAAT), išryškėtų didesni lietuvių ir slavų kilmės kalbėtojų tarties skirtumai nei tuomet, kai taikomas audicinis metodas (t. y. ar balsis trumpas neįtemptas ar ilgas ir tariamas įtempčiau, nustatoma iš klausos). Laikantis nuostatos, kad tik audiciškai atpažįstami skirtumai gali būti suvokiami kaip socialiai reikšmingi, stimulai šiam tyrimui atrinkti audiciniu metodu.

Atliekant eksperimentą, moksleiviams pramaišiu leisti pasiklausyti keturi išskirtus stilius reprezentuojantys stimulai – autentiški dviejų vyrų (V) ir dviejų moterų (M) pasakojimai apie pokyčius Vilniaus mieste. Jie atrinkti ir iškirpti iš duomenų bazėje „Kalba Vilnius“ sukauptų sociolingvistinių interviu su suaugusiais vilniečiais ir redaguoti tiek, kad garso įrašų kokybė, kalbėjimo tempas, sklandumas ir kt. įtakos moksleivių vertinimui galintys turėti veiksniai būtų kuo panašesni, o pasakojamasis turinys – kuo neutralesnis. Siekiant išsaugoti autentiško pasakojimo

⁴ Visi kalbėjimo stiliai išskirti ir pavadinti sąlygiškai, nes uždaru sistemų nesudaro, o funkcionuoja kaip Vilniaus kalbos kontinuumo dalis.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

įspūdį, garso įrašuose paliktos natūralios kalbėtojų padarytos pauzės, tačiau į pasakojimą įsiterpiančios interviuotojų klausimai, pritariamieji žodžiai ar kiti intarpai iškirpti kaip galintys turėti nepageidaujamos įtakos eksperimento rezultatams. Stimulų balsais tapusių vilniečių charakteristika pateikiama 1 lentelėje.

1 lentelė. Kalbėjimo stilius reprezentuojančių vilniečių sociodemografiniai duomenys

Stimulo kodas	lytis	amžius	kilmės vieta	išsilavinimas	profesinė veikla	tėvo kilmės vieta	motinos kilmės vieta
Neu-1-V	vyr.	52 m.	Vilnius	aukštasis	įmonės vadovas ir savininkas	Žemaitija	Radviliškis
Neu-5-V	vyr.	34 m.	Vilnius	aukštasis	mokslininkas, fizikas	Vilnius	? (atvyko studijų metais į Vilnių)
Neu-9-M	mot.	55 m.	Vilnius	aukštasis	psichologė	Varėnos raj.	Varėnos raj.
Neu-13-M	mot.	39 m.	Vilnius	aukštasis	dizainerė	Vilnius	Vilnius
Kam-2-M	mot.	41 m.	Vilnius	profesinis	restorano vadovė	Molėtų raj.	Kaišiadorys
Kam-6-M	mot.	65 m.	Vilnius	aukštasis	inžinierė konstruktorė	?	Kaunas
Kam-10-V	vyr.	45 m.	Vilnius	aukštasis	automobilių mechanikas	Akmenė	Šiauliai
Kam-14-V	vyr.	30 m.	Vilnius	profesinis	kariškis	Molėtų / Utenos apylinkės	Molėtų / Utenos apylinkės
Kam+Gal ^{LT} -4-M	mot.	48 m.	Vilnius	aukštasis	muzikologė	Vilnius	Ukmergė
Kam+Gal ^{LT} -8-M	mot.	38 m.	Vilnius	aukštasis	medicinos sesuo	Vilnius	Vilnius
Kam+Gal ^{LT} -12-V	vyr.	47 m.	Vilnius	aukštasis	istorikas, konsultantas	Skaidvilė	Biržų / Pasvalio apylinkės
Kam+Gal ^{LT} -16-V	vyr.	28 m.	Vilnius	aukštasis	spaustuvės darbuotojas	Vilnius	Vilnius
Kam+Gal ^{SL} -3-V	vyr.	55 m.	Vilnius	aukštasis	radiofizikas	Vilniaus raj.	Smolenskas (Rusija)
Kam+Gal ^{SL} -7-V	vyr.	30 m.	Zarasai	aukštesnysis	statybininkas	Zarasai	Vilniaus raj.
Kam+Gal ^{SL} -11-M	mot.	53 m.	Vilnius	aukštasis	administratorė	Maskva	Varėnos raj.
Kam+Gal ^{SL} -15-M	mot.	41 m.	Vilnius	profesinis	virėja	Baltarusija	Baltarusija

Vidutinė vieno stimulo trukmė – apie 15 sek., pavyzdžiui:

- (1) *Mes, vilniečiai, visi labai gerai pamename, vat, kaip keitėsi tas Vilnius, kai vieni namai nnyksta, vietoj jų atsiranda kiti. Greta irgi buvo restoranas, kur dabar yra viešbutis. Paskui tai tenais ką? Tiesiog nauji rajonai pradėjo dygti (Neu, 14 sek.);*

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

- (2) *Man rajonas tas patinka. Ten viskas beveik panašiai taip likę, kaip ir buvo. Buvo kažkada tai seni namai, bet ten po to po metų, man atrodo, ar dviejų ten išvertė tuos namus, ir dabar, va, ten stovi nauji tie namai (Kam, 13 sek.);*
- (3) *Ta gatvė visiškai liko tokia pat, kaip ir buvo. Nesakyčiau, kad jinai pasikeitė, kadangi ten tie seni namai visi jie stovi. Ir parduotuvių naujų ten irgi nėra. Nėra gražu. Nu, aišku, ir nauji rajonai atsirado. Švarus miestas. Patinka. Man Vilnius patinka (Kam+Gal^{SL}, 17 sek.);*
- (4) *Ten irgi viskas pasikeitę ir turbūt pasikeitę tiek pat kiek ir visur. Jeigu nuo pat pradžios jinai įsiremia į Žirmūnų gatvę vienu galu, o kitu – ten į Verkių gatvę. Prie namo buvo didžiulis mokyklos stadionas. Buvo kitaip (Kam+Gal^{LT}, 12 sek.).*

Tokia trukmė sociolingvistiniuose tyrimuose esanti pakankama

- kalbėtojai trumpai ir tiksliai išsakyti savo nuomonę kalbama tema,
- kalbėtojai pavartoti bent kelis tiriamus kintamųjų variantus,
- tyrėjui išprovokuoti spontaniškus vertintojų atsakymus ir taip užfiksuoti pasąmoningąsias kalbines nuostatas (Garrett, Williams, Evans 2005: 40, cit. iš Svenstrup 2013: 60; Campbell-Kibler 2006: 87).

Eksperimento dalyvių vertinimai, be kita ko, priklauso nuo kintamojo vartosenos dažnumo ir žymėtų kintamojo variantų pavartojimo skaičiaus (žr. Labov et al. 2006: 15–16). Daugėjant žymėtų kintamojo variantų, keičiasi eksperimento dalyvių nuostatos vartojamos kalbos, kalbos atmainos ar pavienių kalbinių variantų atžvilgiu. Šiame tyrime žymėtaisiais laikytini pusilgiai / ilgi ir truputį įtempti tiriamų kintamųjų variantai [i·], [u·], [i· + R], [u· + R], taigi parenkant tyrimui tinkamus stimulus ir juos redaguojant stengtasi kontroliuoti jų dažnumą: *Kam* stilių reprezentuojančių kalbėtojų grupė iš viso pavartojo 31 žymėtą variantą, *Kam+Gal^{LT}* – 30, *Kam+Gal^{SL}* – 32 (stimulų išrašus, jų pateikimo vertintojams eiliškumą, būdingųjų tarties ypatybių aprašą ir žymėtų variantų pavartojimo skaičių žr. Čičirkaitė 2014: 10–13).

Ar vilnietiško kalbėjimo stiliai yra atpažįstami Vilniaus rusų mokyklų moksleivių, ar stilius skiriančios kirčiuotoje pozicijoje vartojami nevienodos trukmės fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai jiems yra socialiai reikšmingi ir ar nurodo į tuos pačius kalbėtojų socialinius tipus kaip lietuvių kilmės moksleiviams, buvo tirta eksperimente naudojant anketas.

2.3. Kalbėtojo vertinimo eksperimentas: anketos

Moksleivių buvo paprašyta išklaudyti šešiolika apie pokyčius Vilniaus mieste kalbančių vilniečių pasakojimų ištraukų ir užpildyti anketas. Anketose jie turėjo 1) trumpai apibūdinti, koks jiems

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

atrodo kiekvienas iš kalbėtojų, 2) naudodamiesi septynbale vertinimo skale, pažymėti, kiek išvardytos asmens savybės (išsilavinęs / neišsilavinęs, pasiturintis / neturtingas, sėkmingas / nesėkmingas, vadovaujantis / nusileidžiantis, jaunatviškas / senatviškas, miestietis / kaimietis, turintis gerą darbą / neturintis gero darbo) jam tiktų, 3) parašyti, kuo jis galėtų dirbti, 4) naudodamiesi septynbale vertinimo skale, parinkti, kiek kiekvienam iš kalbėtojų tiktų darbininko, meno srities, žinių vedėjo, verslininko, valytojo, mokytojo, turgaus prekeivio ir gydytojo profesijos (kodėl parinktos tokios asmens savybės ir profesijos, žr. Čičirkaitė 2014: 14–15). 1 ir 3 anketų klausimai buvo atvirieji, 2 ir 4 – uždarieji. Atsakymai į uždaruosius klausimus apibendrinti SPSS programa atliekant kiekybinę statistinę analizę. Kiekybinė analizė buvo atliekama skaičiuojant, kiek ir kokių stimulų vertinimų pateikė moksleiviai, atsakydami į atviruosius klausimus. Iš kiekybinių ir kokybinių vertinimų sudarytas su kiekvienu iš kalbėjimo stilių asocijuojamas stereotipinių socialinių reikšmių laukas.

3. Rezultatai

Eksperimentas naudojant asmens savybių ir profesijų vertinimo skales atskleidė, kad rusų moksleiviai geba diferencijuoti kalbėtojus pagal tarties ypatybes, dar daugiau – nevienodos trukmės fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai jiems yra socialiai reikšmingi, tačiau taip akivaizdžiai kaip lietuvių kilmės moksleiviams į skirtingus kalbėtojų socialinius tipus nenurodo.

Kiekybiniuose vertinimuose lietuvių kilmės moksleiviai aukščiausias vertes statistiškai reikšmingai dažniau siejo su *Kam+Gal^{LT}* kalbėjimo stiliumi, antroji kalbėjimo stilių hierarchijos vieta atiteko *Neu*, trečioji – *Kam* stiliui. Rečiausiai aukštą socialinį statusą žyminčios asmens savybės ir su didele kompetencija siejamos profesijos buvo priskiriamos *Kam+Gal^{SL}* stiliui. O štai moksleivių, besimokančių mokyklose rusų dėstomąja kalba, kiekybiniai vertinimai tokios aiškios vilnietiško kalbėjimo stilių hierarchijos neatskleidė⁵: lietuvių arba slavų kilmės vilniečių artikuliaciniuose kontekstuose atsiduriantis, kitaip tariant, su lietuviškos (*Kam+Gal^{LT}*) arba slaviškos (*Kam+Gal^{SLT}*) tarties ypatybių rinkiniu siejamas, vadinamasis balsių kamieno ir galūnės ilginimo reiškinys akivaizdžiai atsidūrė priešingose moksleiviams pateiktų vertinimo skalių pusėse (žr. 2 ir 3 lenteles), o štai ilginamo kamieno (*Kam*) ir neutraliojo (*Neu*) kalbėjimo stilių pozicijos reitinge nustatytos tik derinant kiekybinę ir kokybinę tyrimo analizę.

⁵ Eksperimente Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąja kalba dalyvavo beveik dukart daugiau moksleivių nei eksperimente Vilniaus mokyklose rusų dėstomąja kalba. Taigi negalima visiškai atmesti tikimybės, kad skirtingus kiekybinius vilnietiško kalbėjimo stilių vertinimus, be kita ko, galėjo lemti ir nevienodas eksperimento dalyvių skaičius.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

2 ir 3 lentelėse pateikiami skaičiai žymi Friedmano testo reikšmes. Kuo mažesnė skaičiaus reikšmė nurodoma 2 lentelėje, tuo dažniau kalbėtojo vertinimo eksperimente dalyvavę moksleiviai rinkosi kairėje skalės pusėje pateikiamas, arba teigiamas, asmens savybes. Kuo 3 lentelėje pateikiamo skaičiaus reikšmė mažesnė, tuo dažniau kalbėjimo stilių reprezentuojantiems kalbėtojams moksleiviai priskyre nurodytą profesiją. Ženklas > rodo kairėje pusėje esantį kalbėjimo stilių pagal Friedmano testo reikšmes vertinamą palankiau nei dešinėje pusėje. Vartojami simboliai ***, **, * ir / nurodo Dunn-Bonferroni porinių palyginimų (angl. *pairwise comparisons*) kriterijaus vertes: ***, ** ir * žymi skirtingus statistinio reikšmingumo ($p < 0,001$, $p < 0,01$ ir $p < 0,05$) lygmenis, / reiškia, kad tarp stilių statistiškai reikšmingo skirtumo nesama. N – asmens savybę vertinusių moksleivių skaičius.

2 lentelė. Kalbėjimo stilių vertinimas naudojant asmens savybių skalę

Asmens savybės	Kalbėjimo stiliaus pozicija reitinge				N
	1	2	3	4	
Išsilavinęs – neišsilavinęs	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Kam</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	1,90	2,40	2,61	3,09	
<i>Kam+Gal^{LT}*Kam; Kam+Gal^{LT}***Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Kam/Neu; Kam***Kam+Gal^{SL}; Neu*Kam+Gal^{SL}</i>					
Pasiturintis – neturtingas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	1,76	2,43	2,71	3,10	
<i>Kam+Gal^{LT}***Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam; Neu***Kam+Gal^{SL}; Kam/Kam+Gal^{SL}</i>					
Sėkmingas – nesėkmingas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Kam</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	124
	2,10	2,25	2,68	2,96	
<i>Kam+Gal^{LT}/Kam; Kam+Gal^{LT}**Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Kam/Neu; Kam***Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam+Gal^{SL}</i>					
Vadovaujantis – nusileidžiantis	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	1,77	2,32	2,76	3,15	
<i>Kam+Gal^{LT}**Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Neu*Kam; Neu***Kam+Gal^{SL}; Kam/Kam+Gal^{SL}</i>					
Jaunatviškas – senatviškas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	<i>Neu</i>	123
	1,72	2,47	2,71	3,09	
<i>Kam+Gal^{LT}***Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Kam+Gal^{LT}***Neu; Kam/Kam+Gal^{SL}; Kam**Neu; Kam+Gal^{SL}/Neu</i>					
Miestietis – kaimietis	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	1,73	2,55	2,83	2,90	
<i>Kam+Gal^{LT}***Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam; Neu/Kam+Gal^{SL}; Kam/Kam+Gal^{SL}</i>					
Turintis gerą darbą – neturintis gero darbo	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	1,85	2,36	2,66	3,13	
<i>Kam+Gal^{LT}*Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam; Neu***Kam+Gal^{SL}; Kam*Kam+Gal^{SL}</i>					

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

3 lentelė. Kalbėjimo stilių vertinimas naudojant profesijų skalę.

Profesijos	Kalbėjimo stiliaus pozicija reitinge				N
	1	2	3	4	
Darbininkas	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	124
	2,29	2,42	2,55	2,74	
<i>Kam+Gal^{SL}/Neu; Kam+Gal^{SL}/Kam; Kam+Gal^{SL}*Kam+Gal^{LT}; Neu/Kam; Neu/Kam+Gal^{LT}; Kam/Kam+Gal^{LT}</i>					
Meno sritis	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	<i>Neu</i>	124
	2,21	2,51	2,52	2,76	
<i>Kam+Gal^{LT}/Kam; Kam+Gal^{LT}/Kam+Gal^{SL}; Kam+Gal^{LT}**Neu; Kam/Kam+Gal^{SL}; Kam/Neu; Kam+Gal^{SL}/Neu</i>					
Žinių vedėjas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Kam</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	124
	1,97	2,47	2,50	3,06	
<i>Kam+Gal^{LT}*Kam; Kam+Gal^{LT}**Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Kam/Neu; Kam**Kam+Gal^{SL}; Neu**Kam+Gal^{SL}</i>					
Verslininkas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	124
	1,94	2,25	2,48	3,34	
<i>Kam+Gal^{LT}/Neu; Kam+Gal^{LT}**Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam; Neu***Kam+Gal^{SL}; Kam***Kam+Gal^{SL}</i>					
Valytojas	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	<i>Kam</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	123
	2,14	2,33	2,56	2,98	
<i>Kam+Gal^{SL}/Kam; Kam+Gal^{SL}/Neu; Kam+Gal^{SL}***Kam+Gal^{LT}; Kam/Neu; Kam***Kam+Gal^{LT}; Neu/Kam+Gal^{LT}</i>					
Mokytojas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Kam</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	2,17	2,41	2,50	2,91	
<i>Kam+Gal^{LT}/Kam; Kam+Gal^{LT}/Neu; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Kam/Neu; Kam*Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam+Gal^{SL}</i>					
Turgaus prekeivis	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	<i>Kam</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	124
	2,09	2,40	2,59	2,92	
<i>Kam+Gal^{SL}/Kam; Kam+Gal^{SL}*Neu; Kam+Gal^{SL}***Kam+Gal^{LT}; Kam/Neu; Kam*Kam+Gal^{LT}; Neu/Kam+Gal^{LT}</i>					
Gydytojas	<i>Kam+Gal^{LT}</i>	<i>Neu</i>	<i>Kam</i>	<i>Kam+Gal^{SL}</i>	123
	2,01	2,33	2,61	3,05	
<i>Kam+Gal^{LT}/Neu; Kam+Gal^{LT}**Kam; Kam+Gal^{LT}***Kam+Gal^{SL}; Neu/Kam; Neu***Kam+Gal^{SL}; Kam*Kam+Gal^{SL}</i>					

Koks stereotipinis socialinių reikšmių laukas siejamas su kiekvienu iš šių stilių, aprašoma tolesniuose straipsnio skyriuose.

3.1. *Kam+Gal^{LT}* kalbėjimo stilius

Eksperimentas patvirtino, kad *Kam+Gal^{LT}* nepagrįstai stigmatizuojamas kaip būdingas tik žemo socialinio statuso ir / ar slavų kilmės kalbėtojams. Priešingai – šį kalbėjimo stilių, kurį iš kitų išskiria kirčiuotuose kamiene ir galūnėje vartojami [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantai, ne tik lietuviai, bet ir rusai vilniečiai, regis, suvokia kaip padedantį kurti aukšto socialinio statuso, dideles

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

pajamas turinčio, vadovaujamas pareigas užimančio, didelės profesinės kompetencijos kalbėtojo socialinę tapatybę:

- 1) kiekybiniuose vertinimuose ši stilių reprezentuojantys kalbėtojai rusų moksleiviams statistiškai reikšmingu skirtumu dažniau pasirodė turintys viršenybę, dinamiškumą žyminčių asmens savybių *išsilavinęs, pasiturintis, vadovaujantis, jaunatviškas, miestietis, turintis gerą darbą*. Taip pat *Kam+Gal^{LT}* reprezentantai statistiškai reikšmingai dažniau nei kiti buvo suvokiami kaip vartojantys sakybinei žiniasklaidai tinkamiausią (taigi prestižinį) tarties variantą, t. y. jie įvardyti tinkami dirbti žinių vedėjais;
- 2) suskaičiavus, kurios trys asmens savybės ir profesijos minimos kokybiniuose vertinimuose (atsakant į atvirosius klausimus), nustatyta, kad eksperimento dalyviai stereotipinių *Kam+Gal^{LT}* socialinių reikšmių lauką linkę išplėsti vėlgi aukštą statusą, vadovaujamas pareigas, taip pat intelektinius ir komunikacinius gebėjimus žyminčiomis reikšmėmis *geras kalbėtojas, rimtas, išsilavinęs, verslininkas, gydytojas, politikas* (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Atvirosiuose klausimuose trys dažniausios su kalbėjimo stiliais asocijuojamos asmens savybės ir profesijos

kalbėjimo stilius	asmens savybės	dažnumas	profesijos	dažnumas
<i>Kam+Gal^{LT}</i>	geras kalbėtojas (kalba aiškiai, gerai, raiškiai, sklandžiai)	36	verslininkas	36
	Rimtas	19	gydytojas	35
	Išsilavinęs	19	politikas	26
<i>Neu</i>	Rimtas	22	verslininkas	34
	geras kalbėtojas (kalba aiškiai, gerai, raiškiai, sklandžiai)	20	vadovas	28
	Protingas	17	politikas	22
<i>Kam</i>	geras kalbėtojas (kalba aiškiai, įdomiai, raiškiai, gerai, gražiai)	23	darbininkas	26
	kaimietis / iš kaimo / nemiestietis	20	pardavėjas	24
	Geras	15	pensininkas	22
<i>Kam+Gal^{SL}</i>	Keistas	19	darbininkas	39
	blogas kalbėtojas (kalba neaiškiai, blogai kalba lietuviškai, sunku suprasti)	18	valytojas	33
	Geras	17	turgaus prekeivis	24

Su *Kam+Gal^{LT}* stiliumi siejami palankūs tiek kiekybiniai, tiek kokybiniai eksperimento dalyvių vertinimai gali būti pasitelkiami paaiškinti lingvistiniam fenomenai, kodėl ne vieną dešimtmetį ir

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

kalbos tyrėjų, ir kalbos normintojų, ir metalingvistiniame viešajame diskurse stigmatizuojamas vadinamasis galūnės balsių ilginimas neišnyko:

- vartojamas vilniečių lietuvių kalboje, jis neutralizuoja slaviškumo stigumą,
- tiek lietuvių, tiek rusų vilniečių siejamas su aukštu socialiniu statusu ir didele profesine kompetencija, jis yra pajėgus nuneigti standartizavimo ideologų nuolat minimas sąsajas su žemo socialinio statuso neišsilavinusiais kalbėtojais,
- sakytinėje žiniasklaidoje vartojamas (Čičirkaitė 2012: 181, 186), taigi pasąmoniniu lygmeniu su tradiciniu bendrinės kalbos domenu (TV ir radiju) siejamas, jis įgyja aukščiausią vertę ir gali būti netgi suvokiamas kaip būtinas prestižinės tarties atributas.

Kitaip tariant, nors vadinamasis kirčiuotos galūnės ilginimas sąmoningųjų nuostatų lygmeniu atvirai stigmatizuojamas, vilniečių kalbinėje bendruomenėje pasąmoningųjų nuostatų lygmeniu jis gali būti palaikomas paslėptojo prestižo.

Sociolingvistikoje standartine linkstama vadinti kalbos atmainą, kurią vartoja didžioji dalis gyventojų ir / arba kuri yra asocijuojama su aukštu socialiniu ekonominiu statusu, galia ir vartoseną žiniasklaidoje (Giles, Billings 2004: 191–192). Be to, kitų šalių sociolingvistiniais tyrimais įrodyta, kad su viršenybės ir statuso dimensija asocijuojamas asmens savybės įprasta priskirti standartinę kalbos atmainą vartojantiems kalbėtojams (žr., pvz., Ryan, Carranza 1976: 3). Faktas, kad *Kam+Gal^{LT}* stilius tiek lietuvių, tiek rusų vilniečių išskiriamas kaip aukšto socialinio statuso ir didelės profesinės kompetencijos žymiklis, gali būti interpretuojamas kaip įrodymas, kad šį stilių vilniečių kalbinės bendruomenės nariai galbūt suvokia kaip savotišką vilnietiškosios tarties standartą, kuris kalbėjimo stilių hierarchijoje įgyja aukščiausią vertę ir į kurį pasąmoninguoju lygmeniu gali būti orientuojamasi.

Kam+Gal^{LT} stiliaus išskyrimas kaip tinkamiausio žinių vedėjams nėra netikėtas: šį stilių reprezentuojantys kalbėtojai statistiškai reikšmingu skirtumu dažniausiai pasirodė tinkami būti žinių vedėjais ir prieš kelerius metus atliktame eksperimente su moksleiviais, besimokančiais Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąja kalba.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

3.2. *Neu* kalbėjimo stilius

Apibendrinus kiekybinius vertinimus, matyti, kad *Neu* stiliaus reprezentantai pagal visas asmens savybes statistiškai reikšmingai rečiau vertintojams kėlė išsilavinusių, pasiturinčių, sėkmingų, vadovaujančių, jaunatviškų, gerą darbą turinčių miestiečių įspūdį nei *Kam+Gal^{LT}* stilių vartojantys vilniečiai. Neutralų stilių vartojantys kalbėtojai

- statistiškai reikšmingu skirtumu dažniau nei *Kam* kalbėtojai buvo siejami su asmens savybe *vadovaujantis*, tačiau rečiau nei *Kam* kėlė jaunatviškų kalbėtojų įspūdį,
- pagal savybes *išsilavinęs, pasiturintis, sėkmingas, miestietis, turintis gerą darbą* buvo įvertinti be statistinio skirtumo nuo *Kam* reprezentantų.

Taigi kiekybinių vertinimų nepakanka pateikti vienareikšmiam atsakymui, ar tarp rusų moksleivių *Neu* stiliui gali būti skiriama antroji pozicija vilnietiško kalbėjimo stilių reitinge. O štai iš atsakymų į atvirusius klausimus akivaizdžiai matyti, kad *Neu* ir *Kam+Gal^{LT}* stilių kuriami stereotipinių socialinių reikšmių laukai iš dalies sutampa. 4 lentelėje pateikiamais duomenimis, neutraliosios vilnietiškos tarties socialinių reikšmių lauką, kaip ir *Kam+Gal^{LT}*, sudaro su viršenybės ir statuso dimensija sistemingai asocijuojama profesinė veikla *verslininkas, politikas*, su šia veikla derančios asmens savybės *rimtas, geras kalbėtojas*. Be to, į šį lauką įtraukiama tik *Neu* stiliui būdinga sąsaja su didesniais intelektualiais gebėjimais atskleidžianti reikšmė *protingas*, vadovaujamas pareigas žyminti profesinė veikla *vadovas*. Tai, kad *Kam+Gal^{LT}* ir *Neu* stiliai rusų moksleiviams sužadina daugumą tų pačių stereotipinių vaizdinių apie šiuos stilius vartojančius kalbėtojus, gali būti vertinama kaip tolesniais tyrimais tikslintina prielaida, kad abu stiliai nurodo į tą patį socialinį kalbėtojų tipą (aukšto socialinio statuso, didelių pajamų, vadovaujamų pareigų ir didelės profesinės kompetencijos lietuvių kilmės vilnietį), tik į skirtingus jo potipius:

- aukštesnį, į kurį asociacijas sužadina kirčiuotuose kamiene ir galūnėje vartojami [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantai,
- žemesnį, kuris konstruojamas kirčiuotoje pozicijoje vartojant [i], [u], [i + R], [u + R] variantus.

Kodėl *Neu* stiliui turėtų būti skirta antra vieta sąlygiškai išskirtų vilnietiško kalbėjimo stilių reitinge, o *Kam* – trečia, padeda nustatyti toliau straipsnyje aprašomi kokybiniai *Kam* stiliaus vertinimai.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

3.3. *Kam* kalbėjimo stilius

Rusų moksleivių kokybiniai vertinimai, regis, patvirtina kitų Lietuvoje vykdomų sociolingvistinių tyrimų išvadas, kad dokumentuojamos tipinės tarmės atstovo savybės yra neaukštas socialinis statusas, o dažniausiai sužadinas tarmiškai kalbančio asmens stereotipinis vaizdinys – *kaimietis* (plg. Vaicekauskienė, Sausverde 2012; Ramonienė 2013: 8). Gali būti, kad tarminės kilmės ilginimu norminamuosiuose ir dialektologų tekstuose vadinamą [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantų kirčiuotame kamiene vartoseną ir eksperimento dalyviai atpažįsta ir vertina kaip tarnei, o ne Vilniaus kalbai būdingą, todėl kokybiniuose vertinimuose *Kam* stilių dažniausiai asocijuoja su žemo socialinio statuso profesine veikla (*darbininkas, pardavėjas*). Dėl galimos realios sąsajos su tarne į išskirtinai tik su šiuo stiliumi siejamų stereotipinių socialinių reikšmių lauką patenka su kaimietišku, provincialumo kategorija, kita nei Vilnius ar apskritai miestas kilmės ir gyvenamąja vieta siejama socialinė reikšmė *kaimietis*. Neatlikus išsamesnių tyrimų, negalima vienareikšmiškai tvirtinti, kad socialinė reikšmė *kaimietis* laikytina neigiamu *Kam* stiliaus vertinimu – ji galėtų būti suvokiama kaip neutrali, t. y. žyminti regioninę kalbėtojo kilmę. Vis dėlto labiau tikėtina, kad moksleiviai žino, kad viešojoje erdvėje tarmė dažnai pasitelkiama siekiant komiško efekto, todėl vargu ar tai, kas kelia juoką, gali būti vertinama itin palankiai. Juolab kad kirčiuotame kamiene vartojami [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantai su kaimietišku ir provincialumu siejami ne tik rusų moksleivių – socialines reikšmes *kaimietis* ši stilių reprezentuojantiems kalbėtojams priskyrė ir lietuvių kilmės moksleiviai.

Kokybiniuose vertinimuose išryškėjančias *Kam* stiliaus reprezentantų keliamas asociacijas su iš aktyvios darbinės veiklos pasitraukusiais asmenimis (*pensininkas*) iš dalies būtų galima vadinti kalbinę tikrovę atitinkančiomis⁶: iš ankstesnių Vilniaus kalbos tyrimų žinoma (Čičirkaitė, Vaicekauskienė 2012), kad dažnesnė [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantų kirčiuotame kamiene vartoseną koreliuoja su vyresnio amžiaus kategorija.

Iš trijų lietuvių vilniečių reprezentuojamų kalbėjimo stilių vienintelio su tarne siejamo *Kam* reprezentantai moksleiviams, besimokantiems mokyklose rusų dėstomąja kalba, kėlė socialiai

⁶ *Kam* stilių reprezentuojančių kalbėtojų amžiaus vidurkis iš tikrųjų šiek tiek didesnis (45,3 m.) nei kitų stilių reprezentantų (*Kam+Gal^{LT}* – 40,3 m., *Neu* – 45 m., *Kam+Gal^{SL}* – 44,8 m.). Vis dėlto argumentas, kad vidutinis stiliaus vartotojų amžius sužadino šią asociaciją, turėtų būti atmetamas kaip nepagrįstas: amžiaus vidurkių skirtumai tarp kalbėtojų grupių nežymūs, be to, kaip matyti iš kiekybinių vertinimų, tarp kalbėtojų amžiaus ir jų vertinimų nesama tiesinės koreliacijos (*Kam* stiliaus vartotojai eksperimento dalyvių statistiškai reikšmingu skirtumu įvertinti kaip jaunatviškesni nei *Neu*, kurių amžiaus vidurkis yra šiek šiek mažesnis nei *Kam*).

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

patrauklių kalbėtojų įspūdį: tarp trijų dažniausių kokybiniuose vertinimuose buvo minima asmens savybė *geras*. Vis dėlto bendras su *Kam* reprezentantais asocijuojamų socialinių reikšmių laukas leistų daryti išvadą, kad šis stilius tarp Vilniaus moksleivių gali turėti labiau neigiamą nei teigiamą ar neutralią vertę.

Žinant, kad [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantus kirčiuotame kamiene labiau linkę rinktis vyresnio amžiaus vilniečiai, o Vilniaus moksleiviai šiuos variantus suvokia kaip kaimiečio kategoriją padedančius konstruoti elementus, galima teikti atsargias prognozes, kad ilginiui vadinamasis kamieno balsių ilginimo reiškinys ims nykti kaip neprestižinis, t. y. vartosenos ir teigiamų kalbinių vertinimų nepalaikomas.

3.4. *Kam+Gal^{SL}* kalbėjimo stilius

Daugelio šalių tyrėjai yra nustatę, kad nestandartines kalbos atmainas vartojantys ar akcentą turintys kalbėtojai paprastai vertinami ne taip palankiai (Dailey, Giles, Jansma: 2005): jie laikomi ne tokiais protingais, draugiškais (Dragojevic, Giles, Watson 2013), ne tiek patikimais kaip gimtakalbiai (Lev-Ari, Keysar 2010), jų galimybės sėkmingai įsitvirtinti visuomenėje, bendrauti (Hosoda, Stone-Romero, Walter 2007: 324) ar įsidarbinti vertinamos kaip menkesnės (Blair, Connor 1978, cit. iš Fuertes et al. 2012). Kalbėtojai, kurių kalboje esama jų etninę kilmę nurodančių žymiklių, ne tik kitų yra vertinami kaip ne itin didelės kompetencijos ir ne aukšto socialinio ar ekonominio statuso, bet ir patys šiais aspektais linksta save nuvertinti (Lambert 1967; Giles, Hewstone, Ball 1983: 84–85). Šių tyrimų rezultatus iš dalies patvirtina straipsnyje pristatomo eksperimento dalyvių nuostatos lietuvių kalbą vartojančių slavų kilmės kalbėtojų (konkrečiai – *Kam+Gal^{SL}* stiliaus reprezentantų) atžvilgiu.

Iš kiekybinių vertinimų matyti, kad Vilniaus rusų mokyklose besimokantys moksleiviai nėra lingvocentriški: pasąmoningųjų nuostatų lygmeniu *Kam+Gal^{SL}* stilių jie suvokia kaip atskleidžiantį slaviškąją tapatybę, tačiau šis stilius jiems nefunkcionuoja kaip aukšto socialinio statuso ir didelės profesinės kompetencijos žymiklis. Rusų moksleiviai *Kam+Gal^{SL}* reprezentantams statistiškai reikšmingu skirtumu rečiausiai buvo linkę priskirti asmens savybes *išsilavinęs* ir *turintis gerą darbą*, tačiau apskritai šį stilių buvo linkę vertinti nežymiai palankiau nei lietuvių kilmės moksleiviai:

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

- rusų moksleiviai *Kam+Gal^{SL}* stilių su savybėmis *pasiturintis, vadovaujantis* asocijavo be statistinio skirtumo nuo su tarmiškumu siejamo *Kam* stiliaus, slaviškos tarties vartotojai jiems atrodė tokie pat sėkmingi kaip ir nežymėtosios vilnietiškos *Neu* tarties reprezentantai, tokie pat jaunatviški miestiečiai kaip ir *Neu* ar su tuo pačiu tarmiškumu siejamo *Kam* stilių atstovai;
- lietuvių kilmės moksleiviai *Kam+Gal^{SL}* reprezentantus išskyrė kaip tuos, kurie statistiškai reikšmingai rečiausiai jiems kėlė išsilavinusių, pasiturinčių, sėkmingų ir gerą darbą turinčių miestiečių įspūdį (plačiau žr. Čičirkaitė 2014: 16).

Kokybiniuose atsakymuose kiek daugiau nei 10 proc. eksperimento dalyvių nurodė *Kam+Gal^{SL}* stilių vartojančius kalbėtojus esant nelietuvius, turint akcentą ar apskritai nemokant lietuvių kalbos („nelietuvis“, „kalba su akcentu“, „blogai kalba lietuviškai“, „nemoka lietuviškai“, „atsako rusiškomis raidėmis su lt [*lietuviškomis*. – R. Č.] galūnėmis“). Nėra žinoma, ar slavišką tartį vartojančius kalbėtojus jie atpažino iš slaviško artikuliacinio konteksto, ar iš konkrečių fonetinių variantų, tačiau, kokybiniuose vertinimuose apibūdindami *Kam+Gal^{SL}* stiliaus kalbėtojus, keletas vertintojų pakartojo tuos žodžių junginius, kuriuose šio stiliaus reprezentantai kirčiuotoje galūnėje vietoj rašto kalbos trumpojo *u* ištaria ilgėlesnį – [u·] – variantą („švarus miestas“, „dabar labai gražus“); o vienas iš vertintojų [u·] varianto vartoseną kirčiuotoje galūnėje iliustravo parašydamas nosinę raidę („nėra gražų“). Faktas, kad apie 5 proc. šio eksperimento dalyvių manė ir *Kam+Gal^{LT}* stilių reprezentuojančius lietuvių kilmės vilniečius esant nelietuvius („nelietuvis“, „akcentas“, „kalba rusas“, „kalba su žargonais“), leistų kelti prielaidą, kad rusų moksleiviai gali būti jautrūs ne tik slaviškai tarčiai apskritai, bet ir konkrečioms viešajame diskurse stigmatizuojamoms ir su jų etnine kilme siejamoms tarties ypatybėms, geba jas atpažinti net ir lietuviškame artikuliaciniame kontekste ir linksta jas vertinti pagal įsitvirtinusias ideologines schemas.

Nepalankūs slavų kalbėtojų vartojamos lietuvių kalbos vertinimai rodytų, kad su šios kilmės kalbėtojais siejamos ideologinės schemas yra paveikusios ne tik sąmoningųjų kalbinių nuostatų lygmenį, bet ir apėmusios sąmoningąsias: slaviška tartis rusų mokyklų moksleiviams kelia tokias pačias asociacijas kaip ir lietuviams (*nelietuvis, ne toks išsilavinęs, ne tokį gerą darbą turintis*). Vadinasi, tokią pačią ideologinę schemą jie galimai taiko sąmoniniu lygmeniu vertindami slavų kilmės kalbėtojų (taigi ir savo pačių) kalbą. Iš kokybinių vertinimų matyti, kad į *Kam+Gal^{SL}* socialinių reikšmių lauką rusų moksleiviai taip pat įtraukia kitoniškumą, žemą socialinį statusą ir darbininkiškas profesijas nurodančias reikšmes *keistas, darbininkas, valytojas, turgaus prekeivis*.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

Beje, *Kam+Gal^{SL}* – vienintelis iš vilnietiško kalbėjimo stilių, tarp kurio stereotipinių reikšmių rasime prastus komunikacinius gebėjimus žymintį *bloga kalbėtojo* vaizdinį (visų kitų stilių reprezentantai moksleiviams dažniausiai kėlė gerų kalbėtojų asociacijas).

Kiekybinius eksperimento dalyvių vertinimus atskleidžiantys uždarieji anketų klausimai daugiausia skirti kalbėtojų socialiniam statusui nustatyti, todėl gali būti, kad tik su statuso, viršenybės ir kompetencijos dimensija asocijuojamos asmens savybės ir profesijos rodo slavišką tartį esant vertinamą prasčiau nei lietuvių, o ir slavų kilmės vilniečius – prasčiau nei lietuvių kilmės vilniečiai. Negalima atmesti galimybės, kad tokie visoje vilniečių kalbinėje bendruomenėje išryškėjantys stereotipiniai vaizdiniai gali būti sužadinti ir žemo slavų kilmės kalbėtojų socialinio statuso Vilniaus mieste⁷. Kita vertus, sociolingvistiniais tyrimais įrodyta, kad akcento žymėtą kalbos atmainą, be kita ko, įprasta laikyti būdinga žemo socialinio statuso kalbėtojams (tyrimų apžvalgą žr. Fuertes et al. 2012). Reikia pasakyti, kad, jei eksperimentu būtų buvęs tikrinamas slavų kilmės kalbėtojų solidarumas (arba socialinis patrauklumas, palankumas) ar kt. savybės, slavišką vilniečių tartį apibrėžiantį socialinių reikšmių lauką galimai būtų sudariusios kitos – pozityvesnės – socialinės reikšmės (plg. Marlow, Giles 2008; Fuertes et al. 2012). Šio eksperimento kokybiniuose vertinimuose moksleiviai į stereotipiškai su šiuo stiliumi siejamą socialinių reikšmių lauką įtraukė tik vieną kalbėtojo socialinį patrauklumą žyminčią asmens savybę *geras*.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantų vartoseną kirčiuotuose kamiene ir galūnėje ne tik lietuvių, bet ir rusų moksleivių neigiamai vertinama tik tuomet, jei jų esama slaviškame artikuliaciniame kontekste, bet jei šie variantai atsiduria lietuviškame artikuliaciniame kontekste, jie įgyja hierarchiškai aukščiausią vertę. Vis dėlto galima daryti išvadą, kad vilniečių kalbinėje bendruomenėje, regis, nesama prielaidų nykti nė vienam šių variantų vartoseną kirčiuotuose kamiene ir galūnėje išsiskiriantiems vilnietiško kalbėjimo stiliams – *Kam+Gal^{LT}* ir *Kam+Gal^{SL}*. Vilniečių lietuvių kalboje šių variantų vartoseną yra įsitvirtinusi ir, regis, palaikoma paslėptojo prestižo. Slavų kilmės vilniečiai šios tarties ypatybės neturėtų atsisakyti dėl jos

⁷ 2001 m. gyventojų surašymo ir 2002–2003 m. statistinių tyrimų duomenimis, bedarbių skaičius tautinių mažumų grupėse viršija bendrąjį Lietuvos vidurkį. Nustatyta, kad tautinių mažumų nariai taip pat dažniau nei lietuviai užima žemesnės kvalifikacijos reikalaujančias pareigas, turi mažesnes pajamas, yra linkę prasčiau vertinti savo socialinį statusą (Beresnevičiūtė 2005: 59–60, 107). Tikėtina, kad Lietuvos mastu nustatyti tautiniai socialinės padėties netolygumai („kuo aukštesnio išsimokslinimo ir profesinių įgūdžių reikalauja profesija, tuo santykinai daugiau joje dirba lietuvių. Ir atvirkščiai, kuo žemesnė profesinė kategorija, tuo daugiau joje koncentruojasi nelietuviai“ (Beresnevičiūtė 2005: 59)) ryškūs ir Vilniaus mieste.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

- statuso lietuvių vilniečių kalboje ir su ja stereotipiškai siejamo teigiamų socialinių reikšmių lauko;
- kilmės lietuviškai kalbančių slavų kilmės vilniečių kalboje. Lietuvių kalboje balsio trukmė yra jo skiriamoji ypatybė ir nuo akcentinės pozicijos menkai priklauso, o štai rusų kalboje fonologiškai (ir psichoakustiškai) reikšmingo skirtumo tarp ilgųjų ir trumpųjų balsių nesama (Ambrazas 2008: 461), nors tiek audiciškai girdėti, tiek instrumentiškai nustatoma, kad kirčiuotų balsių trukmė paprastai didesnė nei redukciją patiriančių nekirčiuotų (Bogomazov 2001: 62). Gali būti, kad dėl lietuvių ir rusų kalbų interferencijos slavai, kalbėdami lietuviškai, kirčiuotus rašto kalboje trumpaisiais žymimus balsius linkę tarti ilgus.

Sociolingvistikoje žinoma, kad net nežymios nestandartinės tarties ypatybės pakanka, kad būtų sužadinti viešajame diskurse įsitvirtinę socialiniai ir kultūriniai stereotipai apie kitos etninės kilmės kalbėtojus. Be to, nustatyta, kad kalbėtojų vertinimai statistiškai reikšmingai koreliuoja su tuo, kiek nestandartinių tarties ypatybių jų kalboje: kuo jų daugiau, tuo blogiau jų kalba yra vertinama (Ryan, Carranza 1976: 5). Suprantama, kad straipsnyje pristatomo tyrimo dalyviams pateikti vertinti *Kam+Gal^{LT}* ir *Kam+Gal^{SL}* stiliai skyrėsi ne tik kirčiuotuose kamiene ir galūnėje vartojamų [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantų vartosena, bet ir kitomis lietuvišką ir slavišką artikuliacinius kontekstus skiriančiomis tarties ypatybėmis, kurios, reikia pripažinti, galėjo turėti įtakos eksperimentų dalyvių vertinimams. Sociolingvistikoje taip pat žinoma, kad išprovokuojamų vaizdinių tipai ir ryškumas, be kita ko, priklauso ne tik nuo vertintojų amžiaus, bet ir nuo vertintojų ir kalbėtojų lyties, amžiaus, socialinės aplinkos, vartojamos kalbos, jos atmainos ar kalbėjimo stiliaus, dvikalbystės laipsnio ir kt. veiksnių (Lambert 1967: 98, 100). Taigi negalima atmesti tikimybės, kad vilnietiško kalbėjimo stilių vertinimas būtų buvęs kitoks, jei juos būtų vertinę kitos sociodemografinės apibrėžties vertintojai, o stilius būtų reprezentavę pagal kitokius kriterijus atrinkti kalbėtojai. Gali būti, kad jei eksperimente būtų dalyvavę moksleiviai, lankantys mokyklas lenkų dėstomąja kalba, jų nuostatos išskirtų vilnietiško kalbėjimo stiliaus atžvilgiu būtų buvusios kitokios.

4. Apibendrinamosios pastabos

Straipsnyje aprašomu eksperimentu tęsiami prieš kelerius metus pradėti sociolingvistiniai Vilniaus kalbos tyrimai, kuriais siekiama nustatyti Vilniaus, bendrinės kalbos ir sakininės žiniasklaidos santykį, atskleisti, koks Vilniaus kalbos vaidmuo viešojoje erdvėje, įvardyti, kokias socialines

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

reikšmes būdingosios Vilniaus kalbos ypatybės turi ir kokią socialinę kalbėtojo tapatybę jos padeda kurti.

Atliktas kalbėtojo vertinimo eksperimentas patvirtino keliamą hipotezę, kad Vilniaus kalbai būdingas kirčiuotų trumpųjų balsių trukmės variantiškumas yra ne atsitiktinis, bet socialiai reikšmingas ir pasąmoningųjų nuostatų lygmeniu vilniečių kalbinėje bendruomenėje funkcionuoja kaip kalbėtojo socialinio statuso, jo profesinės kompetencijos ir tautinės kilmės žymiklis. Tyrimo tikslais sąlygiškai išskirti šį balsių variantiškumą atskleidžiantys keturi vilnietiško kalbėjimo stiliai vilniečių kalbinėje bendruomenėje linksta nurodyti į skirtingus vilniečių kalbėtojų socialinius tipus.

Vilniaus mokyklose rusų dėstomąja kalba atliktas kalbėtojo vertinimo eksperimentas atskleidžia, kad slavų kilmės vilniečių vartojamą *Kam+Gal^{SL}* stilių linkstama suvokti kaip nurodantį į slaviškąją tapatybę, tačiau nefunkcionuojantį kaip aukšto socialinio statuso ir didelės profesinės kompetencijos žymiklį. Nors eksperimento dalyviai priklauso slavų etninei grupei, jų kalbinės nuostatos nėra lingvocentriškos: jie dalyvauja tame pačiame socialinių reikšmių lauke kaip ir lietuviai (slaviškai tarčiai apibūdinti renkasi reikšmes *nelietuvis*, *ne toks išsilavinęs*, *ne tokį gerą darbą turintis*), todėl gali būti, kad tokią pačią ideologinę schemą taiko pasąmoniniu lygmeniu vertindami slavų kilmės kalbėtojų (taigi ir savo pačių) kalbą. Į šio stiliaus socialinių reikšmių lauką jie taip pat įtraukia kitoniškumą (*keistas*), prastus komunikacinius gebėjimus (*blogas kalbėtojas*), žemą socialinį statusą ir darbininkiškas profesijas nurodančias reikšmes (*darbininkas*, *valytojas*, *turgaus prekeivis*).

Vilniečiams lietuviams būdingas kirčiuotų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ trukmės variantiškumas rusų vilniečių kalbinėje bendruomenėje įgauna nevienodą vertę. Iš tarmės kildinamais fonetiniais variantais išsiskiriantis *Kam* stilius rusų moksleivių yra suvokiamas kaip esantis žemesnės socialinės vertės palyginti su *Kam+Gal^{LT}* ir *Neu* stiliais, kuriems būdingi standartizavimo idelogijos stigmatizuojami, bet drauge tipiškomi Vilniaus kalbos ypatybėmis vadinami fonetiniai variantai. Paaiškėjo, kad

- 1) *Kam+Gal^{LT}* ir *Neu* stiliai asocijuojami su aukšto socialinio statuso, didelių pajamų, vadovaujamų pareigų ir didelės profesinės kompetencijos kalbėtojų socialiniu tipu, tik skirtingais jo potipiais: *Kam+Gal^{LT}* – su aukštesniu, į kurį asociacijas sužadina kirčiuotuose kamiene ir galūnėje vartojami [i·], [u·], [i· + R], [u· + R] variantai, *Neu* –

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

su žemesniu, kuris konstruojamas tose pačiose reikšminėse žodžio dalyse vartojant [i], [u], [i + R], [u + R] variantus;

- 2) *Kam* stiliaus reprezentantai charakterizuojami kaip provincialūs (*kaimietis*), esantys žemesnio statuso, darbininkiškų profesijų ir aptarnavimo/paslaugų srities atstovai (*darbininkas, pardavėjas*).

Įdomu, kad tokią pat vilnietiško kalbėjimo stilių hierarchiją bei panašius su stiliais siejamų socialinių reikšmių laukus egzistuojant patvirtino ir prieš kelerius metus analogiškomis sąlygomis atliktas kalbėtojo vertinimo eksperimentas Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąja kalba. Vadinasi, galima argumentuoti, kad tiek lietuvių, tiek rusų etninės kilmės grupės apimančioje vilniečių kalbinėje bendruomenėje geriausiai socialiai ir ekonomiškai įsitvirtinusiai laikomi lietuvių kilmės vilniečiai, kurių socialinė tapatybė kuriama vartojant paslėptu prestižu išsiskiriančias būdingąsias Vilniaus kalbos ypatybes.

Straipsnyje aprašomo eksperimento rezultatai pravartūs paaiškinti lingvistiniam fenomenai, kodėl vilniečių kalbinėje bendruomenėje neišnyko ne vieną dešimtmetį standartizavimo ideologų stigmatizuojamas vadinamasis galūnės balsių ilginimas: 1) vartojamas vilniečių lietuvių kalboje, jis neutralizuoja slaviškumo stigmą, 2) pastebimas sakytinėje žiniasklaidoje, jis įgyja aukščiausią vertę ir gali būti suvokiamas kaip būtinas viešajai erdvei tinkamos tarties atributas; 3) su aukštu socialiniu statusu ir didele profesine kompetencija siejamas, jis pajėgus nuneigti standartizavimo ideologų nuolat minimas sąsajas su žemo socialinio statuso neišsilavinusiais kalbėtojais.

Literatūra

- Ambrazas, V. (red.). 2008. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Beresnevičiūtė, V. 2005. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. Etniškumo studijos*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, Eugrimas.
- Bogomazov, G. M. 2001. *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk: Fonetika*. Moskva: Gumanitarnyj izdatel'skij centr VLADOS.
- Brazauskienė, J. 2010. Lietuvos miestų rusų diasporos portretas. *Miestai ir kalbos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 107–123.
- Campbell-Kibler, K. 2006. *Listener Perceptions of Sociolinguistic Variables: the case of (ing)*. Prieiga internetu http://www.ling.ohio-state.edu/~kbck/KCK_diss.pdf (žiūrėta 2016-08-02).
- Čičirkaitė, R. 2012. Kirčiutų trumpųjų balsių ilginimo polinkiai 1960–2011 m. informacinėse laidose. *Kalbos kultūra* 85, 178–189.

- Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319. www.taikomojikalbotyra.lt
- Čičirkaitė, R. 2014. Vilnietiško balsių ilginimo socialinė reikšmė. Moksleivių pasąmoningųjų nuostatų tyrimas. *Taikomoji kalbotyra* 6. Prieiga internetu <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/49> (žiūrėta 2016-08-09).
- Čičirkaitė, R. 2016. „Radijų ir televizijų gal net vilnietišškai jie kalba“. Sakytinės žiniasklaidos ir Vilniaus kalbos nekirčiuotų kintamųjų /i:/, /u:/, /e:/, /o:/, /æ:/ ir /a:/ akustinė analizė. *Taikomoji kalbotyra* 8, 107–135. Prieiga internetu <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/82/71> (žiūrėta 2016-08-09).
- Čičirkaitė, R., L. Vaicekauskienė. 2012. Balsių ilginimas kaip sociolingvistinė vilniečių tarties ypatybė. *Taikomoji kalbotyra* 1. Prieiga internetu <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/14/8> (žiūrėta 2016-08-09).
- Dailey, R., H. Giles, L. Jansma. 2005. Language attitudes in an Anglo-Hispanic context: The role of the linguistic landscape. *Language and Communication* 25, 27–38. Prieiga internetu http://www.lrc.salemstate.edu/aske/courses/readings/Language_attitudes_in_an_Anglo-Hispanic_context_the_role_of_the_linguistic_landscape.pdf (žiūrėta 2016-10-14).
- Dragojevic, M., H. Giles, B. Watson. 2013. Language ideologies and language attitudes: A foundational framework. *The Social Meanings of Language, Dialect, and Accent: International Perspectives on Speech Styles*, H. Giles, B. Watson (eds.). New York: Peter Lang. 1–25.
- Dragojevic, M., H. Giles. 2016. I don't like you because you're hard to understand: the role of processing fluency in the language attitudes process. *Human Communication Research* 42 (3), 396–420. Prieiga internetu <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/hcre.12079/full> (žiūrėta 2016-11-03).
- Fuertes, J. N., W. H. Gottdiener, H. Martin, T. C. Gilbert, H. Giles. 2012. A meta-analysis of the effects of speakers' accents on interpersonal evaluations. *European Journal of Social Psychology* 42 (1), 120–133. Prieiga internetu <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ejsp.862/full> (žiūrėta 2016-10-18).
- Garrett, P. 2010. *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Giles, H., A. Billings. 2004. Assessing language attitudes: Speaker evaluation studies. *The Handbook of Applied Linguistics*, A. Davies, C. Elder (eds.). Malden: Blackwell. 187–209.
- Giles, H., M. Hewstone, P. Ball. 1983. Language attitudes in multilingual settings: prologue with priorities. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 4 (2–3), 81–96.
- Grumadienė, L. 1983. Sociolingvistiškosje issledovanije litovskoj reči korennych vil'nuscev. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 23, 62–101.
- Hosoda, M., E. F. Stone-Romero, J. N. Walter. 2007. Listeners' cognitive and affective reactions to English speakers with standard American English and Asian accents. *Perceptual and Motor Skills* 104, 307–326. Prieiga internetu <http://pms.sagepub.com/content/104/1/307.full.pdf+html> (žiūrėta 2016-10-18).
- Kinzler, K. D., K. Shutts, J. DeJesus, E. S. Spelke. 2009. Accent trumps race in guiding children's social preferences. *Social Cognition* 27 (4), 623–634. Prieiga internetu <http://dsclab.uchicago.edu/documents/Kinzler%20et%20al.%202009.pdf> (žiūrėta 2016-10-14).

- Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319. www.taikomojikalbotyra.lt
- Kniūkšta, P., V. Vitkauskas. 1982. Kalbos kultūros pagrindai ir jų taikymo praktika. *Kalbos kultūra* 43, 57 – 80.
- Krauss, R. M., R. Freyberg, E. Morsella. 2002. Inferring speakers' physical attributes from their voices. *Journal of Experimental Social Psychology* 38, 618–625. Prieiga internetu <http://www.columbia.edu/~rmk7/PDF/Voice.pdf> (žiūrėta 2016-11-01).
- Labov, W. 2006. *The Social Stratification of English in New York City*. New York: Cambridge University Press.
- Labov, W., S. Ash, M. Ravindranath, T. Weldon, M. Baranowski, N. Nagy. 2006. Listeners' sensitivity to the frequency of sociolinguistic variables. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 12 (2), Article 10. Prieiga internetu <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/Papers/LSF.LVC.pdf> (žiūrėta 2016-08-02).
- Lambert, W. E., R. C. Hodgson, R. C. Gardner, S. Fillenbaum. 1960. Evaluational reactions to spoken languages. *The Journal of Abnormal and Social Psychology* 60 (1), 44–51.
- Lambert, W. E. 1967. A social psychology of bilingualism. *Journal of Social Issues* 23 (2), 91–110.
- Lev-Ari, S., B. Keysar. 2010. Why don't we believe non-native speakers? The influence of accent on credibility. *Journal of Experimental Social Psychology* 46, 1093–1096. Prieiga internetu <http://psychology.uchicago.edu/people/faculty/LevAriKeysar.pdf> (žiūrėta 2016-08-09).
- Marlow, M., H. Giles. 2008. "Who you tink You, talkin propah?" Hawaiian Pidgin demarginalized. *Journal of Multicultural Discourses* 2, 53–69. Prieiga internetu https://www.researchgate.net/publication/233360708_Who_You_Tink_You_Talkin_Propah_Hawaiian_Pidgin_Demarginalised (žiūrėta 2016-09-22).
- Nazzi, T., P. Jusczyk, E. Johnson. 2000. Language discrimination by English-learning 5-month-olds: Effects of rhythm and familiarity. *Journal of Memory and Language* 43, 1–19. Prieiga internetu http://weblb1.utm.utoronto.ca/infant-child-centre/sites/files/infant-child-centre/public/shared/elizabeth-johnson/Nazzi_Jusczyk_Johnson.pdf (žiūrėta 2016-09-23).
- Nesdale, A. R., R. Rooney. 1990. Effect of children's ethnic accents on adults' evaluations and stereotyping. *Australian Journal of Psychology* 42, 309–319.
- Pupkis, A. 1999. Ar turime prestižinę tartį? *Gimtoji kalba* 6 (384), 1–7
- Pupkis, A. 2006. Ką parodė Kalbos švaros dienos? (2). *Gimtoji kalba* 6, 3–11.
- Ramonienė, M. 2013. Tarmės socialinė vertė: Lietuvos miestų jaunimo kalbinės nuostatos. *Taikomoji kalbotyra* 2. Prieiga internetu <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomojikalbotyra/article/view/21> (žiūrėta 2016-08-09).
- Ryan, E. B., M. A. Carranza. 1976. Attitudes toward accented English. Paper presented at the Conference on College English and the Mexican American (Pan American University, Edinburg, Texas, January, 1976). Prieiga internetu <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED132843.pdf> (žiūrėta 2016-08-03).
- Sabaliauskaitė, G. 2015. Specialusis tyrimas. 12-asis Lietuvos gimnazijų reitingas. *Veidas*, 22–32.
- Slušinskaitė, M. 1989. Norėtume prisišaukti kalbos specialistą. *Mūsų kalba* 3, 13–14.
- Svenstrup, Ch. H. 2013. Language attitude in south-west Germany. *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, T. Kristiansen, S. Grondelaers (eds.). Oslo: Novus Press. 55–70.

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

Šukys, J. 1960. Būdingesnės Ramaškonių tarmės ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 177–189.

Vaicekauskienė, L., Ė. Sausverde. 2012. Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. *Taikomoji kalbotyra* 1. Prieiga internetu <https://taikomojikalbotyra.lt/ojs/index.php/taikomoji-kalbotyra/article/view/15> (žiūrėta 2016-10-09).

Vaitkevičiūtė, V. 1965. Daugiau dėmesio taisyklingai tarčiai. *Kalbos kultūra* 8, 57–63.

Vitkauskas, V. 1972. Nepateisinami dalykai teatre. *Kalbos kultūra* 22, 50–52.

Vitkauskas, V. 1978. Kokios kalbos moko vaikus teatras. *Kalbos kultūra* 35, 21–25.

Vitkauskas, V. 1991. Mūsų teatras ir lietuvių kalba. *Gimtoji kalba* 1–2, 1–3.

Zilles, A. M. S., K. King. 2005. Self-presentation in sociolinguistic interviews: Identities and language variation in Panambi, Brazil. *Journal of Sociolinguistics* 9, 74–94. Prieiga internetu <http://www.cehd.umn.edu/ci/people/profiles/documents/King2005Self-presentation.pdf> (žiūrėta 2016-06-07).

Zinkevičius, Z. 1966. *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Z. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Išsilavinęs, sėkmingas verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose

Ramunė Čičirkaitė

Santrauka

Straipsnyje pristatomas 2016 m. pavasarį Vilniaus mokyklose rusų dėstomąją kalbą atliktas kalbėtojo vertinimo eksperimentas. Eksperimentu siekta išgauti pasąmoningąsias kalbines moksleivių nuostatas (vertinimus) ir nustatyti, ar tyrimo tikslais sąlygiškai išskirti keturi vilnietiško kalbėjimo stiliai yra atpažįstami rusų mokyklose ir su kokiomis socialinėmis reikšmėmis jie asocijuojami. 2014 m. pavasarį toks pat eksperimentas buvo atliekamas Vilniaus mokyklose lietuvių dėstomąją kalbą. Jis patvirtino keltą hipotezę, kad esama aiškios vilnietiško kalbėjimo stilių hierarchijos, o stilius vieną nuo kito skiriantys kirčiuotoje pozicijoje vartojami nevienodos trukmės fonetinių kintamųjų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ variantai lietuvių kilmės moksleiviams yra socialiai reikšmingi ir funkcionuoja kaip socialinių žmonių tipų žymikliai, t. y. siejami su skirtingomis asmens savybėmis, profesijomis, tautine kalbėtojo kilme. 2016 m. eksperimentas grindžiamas prielaida, kad standartizavimo ideologijos kuriamos su slavų kilmės kalbėtojais asocijuojamos socialinės stigmos bus taip paveikusios rusų moksleivių pasąmoningąsias nuostatas, kad vilnietiško

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

kalbėjimo stiliai jiems kels panašias asociacijas kaip ir lietuvių kilmės moksleiviams, kitaip tariant, stilius skiriančius fonetiniai variantai bus linkę nurodyti į tuos pačius kalbėtojų socialinius tipus.

Straipsnyje pristatomas tyrimas patvirtino keliamą hipotezę. Nustatyta, kad slavų kilmės vilniečių vartojamą *Kam+Gal^{SL}* stilių linkstama suvokti kaip atskleidžiantį slavišką tapatybę, tačiau nefunkcionuojantį kaip aukšto socialinio statuso ir didelės profesinės kompetencijos žymiklį. Taigi nors eksperimento dalyviai priklauso slavų etninei grupei, jų kalbinės nuostatos nėra lingvocentriškos: jie dalyvauja tame pačiame socialinių reikšmių lauke kaip ir lietuviai (slaviškai tarčiai apibūdinti renkasi reikšmes *nelietuvis, ne toks išsilavinęs, ne tokį gerą darbą turintis*), todėl gali būti, kad tokią pačią ideologinę schemą taiko pasąmoniniu lygmeniu vertindami slavų kilmės kalbėtojų (taigi ir savo pačių) kalbą. Į šio stiliaus socialinių reikšmių lauką jie taip pat įtraukia kitoniškumą, prastus komunikacinius gebėjimus, žemą socialinį statusą ir darbininkiškas profesijas nurodančias reikšmes.

Vilniečiams lietuviams būdingas kirčiuotų /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ trukmės variantiškumas rusų vilniečių kalbinėje bendruomenėje, regis, įgauna nevienodą vertę. Iš tarmės kildinamais fonetiniais variantais išsiskiriantis *Kam* stilius rusų moksleivių yra suvokiamas kaip esantis žemesnės socialinės vertės palyginti su *Kam+Gal^{LT}* ir *Neu* stiliais, kuriems būdingi standartizavimo ideologijos stipriai stigmatizuojami ir tipiškomi Vilniaus kalbos ypatybėmis vadinami fonetiniai variantai. *Kam+Gal^{LT}* ir *Neu* stiliai asocijuojami su aukšto socialinio statuso, didelių pajamų, vadovaujamų pareigų ir didelės profesinės kompetencijos kalbėtojų socialiniu tipu, tik skirtingais jo potipiais, o štai *Kam* stiliaus reprezentantai charakterizuojami kaip provincialūs, žemesnio statuso, darbininkiškų profesijų ir aptarnavimo/paslaugų srities atstovai.

An educated, successful businessman or a market dealer speaking with an accent? Research on subconscious attitudes of students in Russian schools

Ramunė Čičirkaitė

Summary

The article focuses on the speaker evaluation experiment conducted in the spring of 2016 in Vilnius schools with Russian as the language of instruction. The aim of the experiment was to reveal the students' subconscious attitudes (evaluations) and determine whether the four speaking styles of

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

Vilnius, which had been distinguished conventionally for the purposes of the research, were recognized by the respondents and what social meanings the styles were associated with. The same experiment was conducted in 2014 in Vilnius schools with Lithuanian as the language of instruction. The study proved the hypothesis that there was a clear hierarchy of the speech styles differentiated by the variants of /i/, /u/, /i + R/, /u + R/ of different duration used in a stressed position. The styles are socially significant to ethnic Lithuanian school students and function as markers of social personality types associated with different personality traits, professions and ethnicity. This year's experiment is based on the assumption that the social stigma created by standardization ideology and associated with Slavic speakers has affected the subconscious attitudes of students from Russian schools so much that Vilnius speech styles will evoke to them similar associations to those of the students of Lithuanian origin; in other words, phonetic variants which distinguish the styles are likely to identify the same social types of speakers.

The research has proved the initial hypothesis. The style *Kam+Gal^{SL}* used by Vilnius city dwellers of Slavic origin tends to be perceived as revealing a Slavic background but does not serve as a marker of high social status and high professional competence. Therefore, even though the participants of the experiment attend Russian schools, their linguistic attitudes are not lingo-centric, namely, they are involved in the same field of social meanings as the Lithuanian school students (such social meanings as *non-Lithuanian*, *less educated*, *having a poorer job* are chosen when reflecting on the Slavic pronunciation). Therefore, the respondents may apply the same ideological scheme on the subconscious level while evaluating the speech of a group to which they belong according to the distinguished features of stimuli. Additional social meanings of this style include otherness (*weird*), poor communicational skills (*poor speaker*), low social status and working-class professions indicating meanings (*laborer, janitor, market dealer*).

It seems that the variability of duration in stressed /i/, /u/, /i + R/, /u + R/, which is typical of Lithuanian city dwellers in Vilnius, acquires a different value among Russians speakers in Vilnius. The *Kam* speaking style, originating from a dialect and distinguished by phonetic variants, is associated with a lower social value in comparison with the styles *Kam+Gal^{LT}* and *Neu*, which include strongly stigmatized phonetic variants, associated with the speech of Vilnius city dwellers. Both styles *Kam+Gal^{LT}* and *Neu* are associated with a social type of a speaker of high social status, substantial income, leading positions and high professional competence; however, their sub-types of

Čičirkaitė, R. Išsilavinęs, pasiturintis verslininkas ar su akcentu kalbantis turgaus prekeivis? Pasąmoningųjų nuostatų tyrimas rusų mokyklose. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 292–319.
www.taikomojikalbotyra.lt

association are different. Representatives of the *Kam* speaking style are characterized as provincial, of lower status, working-class professions and representatives of the services area.

Keywords: language variation, Vilnius speech, social meaning, subconscious attitudes, speaker evaluation experiment, sociolinguistics.

Įteikta 2016 m. lapkričio mėn.

Paskelbta 2016 m. gruodžio mėn.